

ปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม : เมื่อกระบวนการทัศน์
การพัฒนาเปลี่ยนสู่องค์ความรู้การพัฒนาที่หลากหลาย

อัศวิทย์ เรืองรอง¹
Akhawit Ruengrong

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2556). แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรรถบทนำเรื่อง : เมื่อ “การพัฒนา” แปรไปตามบริบทของสังคม

การเปลี่ยนแปลงอันนำไปสู่ความเจริญ หรือสิ่งที่
ดงามขึ้นนับเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ความ
เจริญหรือความดีงามของการเปลี่ยนแปลงเรียกอีกอย่างหนึ่ง
ว่า “การพัฒนา” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จำต้องอาศัย
องค์ความรู้ด้านการพัฒนาทั้งทฤษฎีการพัฒนา เทคนิควิธีการ
พัฒนา อย่างไรก็ตามการพัฒนานั้นก็เช่นเดียวกับสรรพสิ่งโดย
ทั่วไปจึงมีสภาพที่แปรไปตามบริบทของสังคม นั้นหมายความว่า
องค์ความรู้ของการพัฒนานั้นขึ้นอยู่กับตัวแปรอันหลากหลาย ตัวแปรหนึ่งที่สำคัญ
คือเรื่อง “เวลา” ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาจึงเป็น
สิ่งที่ผู้เกี่ยวข้อง หรือสนใจในงาน/ศาสตร์การพัฒนาจะต้องตื่นตัว / ปรับตัวอยู่ตลอด
ด้วยการแสวงหาองค์ความรู้จากตัวบทหรืองานวิจัยทั้งไทยและเทศอยู่เสมอเพื่อมิให้
เกิดความ “ไม่ลงตัว / ไม่เข้ากัน” ของวิธีการพัฒนาอันมีเป้าหมายมาจาก “ศาสตร์
การพัฒนา” กับพื้นที่ / หน่วยของการพัฒนา เพื่อให้เป้าหมายของการพัฒนาบรรลุ
ตามความประสงค์ “ศาสตร์หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา” อันหลากหลายนี้
หนังสือเล่มนี้จะเป็นคำตอบได้อย่างกระจ่างแจ้ง ดังจะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

การประกอบสร้างเนื้อหา: การลำดับโครงเรื่องเชื่อมโยงและมีเอกภาพ สัมพันธภาพ และสารัตถภาพ

แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม เป็นหนังสือที่เรียงร้อยเรื่องราวเกี่ยวกับทฤษฎีทางสังคมอันสัมพันธ์กับทฤษฎีการพัฒนา ตลอดจนเทคนิคการพัฒนาต่าง ๆ ไปตามลำดับของเวลาในแง่ที่อะไรมาก่อนมาหลัง กล่าวได้ว่าผู้เขียนได้กำหนดโครงเรื่องไว้ก่อนที่จะลงรายละเอียด ความเชื่อมโยงของเนื้อหาที่สืบเนื่องกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือมีเนื้อหาแบ่งเป็น 4 ตอน แต่ละตอนมีเนื้อหา 3 บท ซึ่งทั้งแต่ละบท แต่ละตอนมีเนื้อหาครอบคลุมชื่อเรื่องของหนังสือ อีกทั้งยังมีความเป็นเอกภาพภายในบท ในตอน และมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์หรือมีสัมพันธภาพกันตลอดจนภายในบทของแต่ละตอน ภายในตอนของเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ต่างแสดงสารัตถภาพอย่างแจ่มชัด

กล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้มีความน่าสนใจเริ่มตั้งแต่การเรียงร้อยโครงเรื่องแล้วดังกล่าวคือ

ส่วนที่ 1 บทนำ และมีบทย่อยๆ อีก 3 บทซึ่งเป็นบทกล่าวเกริ่นถึงการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของทฤษฎีทางสังคม และได้เชื่อมโยงไปสู่ส่วนที่ 2 เป็นเรื่องของทฤษฎีการพัฒนาอันสัมพันธ์กับทฤษฎีทางสังคมโดยได้แจกแจงให้เห็นว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง กระบวนการพัฒนาก็ปรับเปลี่ยนไปด้วย จากเดิมเป็นกระบวนการทัศน์ในกระแสหลักมาเป็นกระบวนการทัศน์กระแสทางเลือก และกระบวนการทัศน์การพัฒนาสังคมร่วมสมัย ซึ่งจะเป็นทฤษฎีในแบบบูรณาการ

ส่วนที่ 2 การพัฒนาสังคม

บทที่ 4 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลัก

บทที่ 5 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมทางเลือก

บทที่ 6 แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัย

ส่วนที่ 3 เครื่องมือ เทคนิค และการประยุกต์ใช้

บทที่ 7 เครื่องมือและเทคนิคการพัฒนาสังคม

บทที่ 8 การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคม

บทที่ 9 การประยุกต์งานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม

ส่วนที่ 4 บทสรุป

เอกภาพของเนื้อหานอกจากจะพินิจได้จากย่อหน้าแต่ละย่อหน้าซึ่งจะกล่าวเฉพาะประเด็นสำคัญที่ปรากฏภายในย่อหน้านั้นแล้ว เช่น

...ในปัจจุบันข้อเสนอด้วาระบวนทัศน์ทางเลือก (Alternative Paradigm) ทำให้การทำความเข้าใจของนักพัฒนาสังคมที่มีต่อทฤษฎีแตกต่างไปจากเดิม แม้ว่ากระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยมยังคงมีการปฏิบัติอยู่ในแวดวงนักพัฒนาสังคมแต่กระบวนทัศน์ทางเลือกได้เข้ามา มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการปฏิบัติงาน เนื่องจากเป็นวิธีหนึ่งที่นักสังคมวิทยาใช้เพื่อกำหนดความหมาย วิพากษ์ประเด็นทางสังคมและสร้างรูปแบบหรือชุดของความคิดรวบยอดใหม่ๆ เพื่อรองรับการค้นพบนวัตกรรมกรรมกรรการพัฒนาเพื่อเสนอเป็นองค์ความรู้ให้แก่สังคมเพื่อใช้ทำความเข้าใจกับสถานการณ์และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ทั้งมิติที่กว้างและลึก

(พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2556 : น.142)

เอกภาพของย่อหน้านี้อยู่ที่ความสำคัญของกระบวนทัศน์ทางเลือก ที่ผู้เขียนกล่าวซ้ำถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกกล่าวถึง การปรากฏของกระบวนทัศน์ทางเลือกวก่อให้เกิดคุณูปการต่อนักพัฒนาสังคมว่ามีทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิมคือปฏิฐานนิยม และกล่าวซ้ำอีกครั้งเพื่อบ่งชี้ว่าทฤษฎีทางเลือกนี้เองที่ทำให้เกิดประเด็นวิพากษ์ทางสังคมในรูปแบบและเนื้อหาทางความคิดชุดใหม่อันต่างไปจากชุดเดิม และมองว่ากระบวนทัศน์ทางเลือกจะนำไปสู่นวัตกรรมทางความคิดอันหลากหลายที่สัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางสังคม การกล่าวซ้ำ ๆ ถึง 2 ครั้งของกระบวนทัศน์ทางเลือกจึงเป็นกลวิธีการเน้น

ย้าความหมาย ความสำคัญ อันแสดงสารัตถภาพได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

ในแง่ของสัมพันธภาพ ของย่อหน้านี้คือความสัมพันธ์ในเชิงเปรียบเทียบ ให้ความต่างด้านกระบวนการทัศน์ทางเลือกอันเป็นนวัตกรรมกับกระบวนการแบบปฏิฐานแบบดั้งเดิม ซึ่งไม่อาจตอบโจทย์ปรากฏการณ์ทางสังคมอันหลากหลายได้ในหนังสือเล่มนี้

กล่าวได้ว่ากลวิธีการนำเสนอเนื้อหานอกจากจะลำดับโครงเรื่องได้อย่างเป็นระบบ สอดคล้องกันกับชื่อเรื่องของหนังสือแล้ว กลวิธีการเขียนในแต่ละย่อหน้าก็มีความชัดเจนในประเด็นความคิดที่แสดงทั้งเอกภาพ สัมพันธภาพ และสารัตถภาพอีกด้วย

เจตจำนงของผู้เขียนหนังสือ : รายละเอียดของเนื้อหาในฐานะของผู้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาและงานสอนหนังสือ

ในฐานะที่ผู้เขียนที่มีอาชีพเป็น “ครู” คือสอนที่มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก ในสาขาวิชาการพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ทั้งในระดับปริญญาบัณฑิต และบัณฑิตศึกษา ด้วยคุณวุฒิสูงสุด คือระดับปริญญาเอกจากประเทศออสเตรเลีย (Asustralia) ในสาขาวิชาการวางแผนและการพัฒนา (Planning and Development) และตำแหน่งทางวิชาการคือ รองศาสตราจารย์ และก่อนหน้าที่จะมาสอนที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ผู้เขียนเคยมีประสบการณ์การทำงานในองค์กรการพัฒนามหาวิทยาลัยเอกชนหลายแห่ง ทั้งความรู้ลุ่มลึกจากการศึกษา และความรู้จากประสบการณ์ทั้งการทำงานและการค้นคว้าทางวิชาการมาโดยตลอด ได้มาจากผลึกอย่างเข้มข้นในหนังสือเล่มนี้ที่ว่าเข้มข้นเพราะในฐานะของครู “ผู้เข้าใจ” ว่าเด็ก / นักศึกษาไทยที่เรียนที่เมืองไทยยังขาดแคลนตำราด้านการพัฒนาที่เป็นภาษาไทยโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นทฤษฎีซึ่งส่วนมากมักจะเป็นตำราภาษาอังกฤษหรือตำราภาษาไทยที่ขาดการเชื่อมโยงกับบริบทไทย เด็ก/นักศึกษาที่ขาดทักษะการคิด เชื่อมโยงก็จะไม่เห็นประโยชน์ของทฤษฎีหรือประยุกต์ทฤษฎีไม่ได้ ซึ่งถือเป็นปัญหาหลักของการศึกษาไทย ดังได้กล่าวแล้วว่าโครงเรื่องของหนังสือ ดังปรากฏรายละเอียดใน

หน้าสารบัญ ซึ่งแสดงว่า ผู้เขียนได้ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนไปจากเดิม ด้วยการเปลี่ยนแปลงของหลายสิ่งหลายอย่างในโลกนี้ โดยเฉพาะเมื่อโลกมีลักษณะเป็นโลกาภิวัตน์ และกระบวนทัศน์หลังสมัยใหม่ อันมีผลสำคัญต่อความคิด ความเชื่อต่อสรรพสิ่งไม่ว่าแม้แต่กระบวนทัศน์การพัฒนา ซึ่งในส่วนที่ 1 เป็นความนำ (ผู้เขียนใช้ว่าบทนำ) ซึ่งประกอบไปด้วย 3 บทย่อยคือ แนวคิดพื้นฐานด้านความรู้ และการเรียนรู้ แนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา และแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ปูพื้นฐานอย่างหนักแน่นและสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์อันสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม ในส่วนบทที่ 2 นั้นเป็นทฤษฎีการพัฒนาสังคมอย่างหลากหลาย ตามหัวข้อหรือบทที่มีความเชื่อมโยงกันจากทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลักกระแสทางเลือกและทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะประเด็นหลังนี้มีความน่าสนใจเพราะเป็นทฤษฎีที่มีเบ้าหลอมสำคัญมาจากกลุ่มนักวิชาการอันหลากหลาย และนักคิดบางคนยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันที่ว่าสำคัญเพราะ

“...หลายแนวคิดทฤษฎีกำลังถูกนำมาทดลองใช้เพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยในปัจจุบันบางแนวคิดถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อแก้ปัญหา คาดทำนาย และควบคุมปรากฏการณ์สังคมในแง่มุมที่แตกต่างกันไป ในขณะที่บางแนวคิดถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง และเดินมาถึงทางตัน”

(พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2556 : น.400 – 461)

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นคือในฐานะที่ผู้เขียนมีประสบการณ์ในการทำงานด้านพัฒนาในองค์กรเอกชนซึ่งเข้าใจว่า นักพัฒนานั้นต้องอาศัย “เครื่องมือ” ที่ทรงประสิทธิภาพเพื่อใช้ในการพัฒนาให้สัมฤทธิ์ผล ดังตั้งเป้าหมายไว้ ดังปรากฏในส่วนที่ 3 ของเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ทั้งประกอบด้วยเนื้อหา 3 บท คือ เครื่องมือและเทคนิคในการพัฒนาสังคม การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสังคม และการประยุกต์งานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในบทที่ 9 หรือบทสุดท้ายของเนื้อหา

เรื่องการประยุกต์งานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมเป็นบทที่ผู้เขียนยืนยันให้เห็นว่า ทฤษฎีการพัฒนาสังคมนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงกับสังคมผ่านงานวิจัยได้อย่างไร ด้วยการศึกษแบบกรณีศึกษา โดยวิธีการถอดบทเรียนและสังเคราะห์ข้อมูลจากผลงานวิจัยในมิติของสังคมวิทยาการแพทย์ และการพัฒนาสุขภาพแบบองค์รวม โดยผลของการศึกษาด้วยกระบวนการค้นคว้ากับการศึกษาแบบกรณีศึกษานั้นเพราะผู้เขียนเห็นด้วยกับ Flyvbjerg ที่ว่างานวิจัยด้านสังคมวิทยาปัจจุบันยังมีความเข้าใจผิด 5 ประการด้วยกันคือ 1. การให้คุณค่ากับทฤษฎีมากกว่าความรู้เชิงปฏิบัติการ 2. กรณีศึกษา (Case Study) ไม่สามารถใช้หลักความเป็นตัวแทน (Generalization) เพื่อนำไปใช้หรือก่อให้เกิดประโยชน์ทางการพัฒนาได้ 3. การวิจัยกรณีศึกษามีประโยชน์มากที่สุดที่เป็นการตั้งสมมุติฐาน และสร้างทฤษฎี 4. อคติ (Bias) เป็นสิ่งที่พบในงานวิจัยแบบกรณีศึกษา และ 5. เป็นการยากในการสรุปผลที่ได้จากการศึกษา

การที่ผู้เขียนใช้ผลงานวิจัยที่ค้นพบเห็นด้วยหรือสนับสนุนแนวคิดของชาวตะวันตกที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้นจึงเป็นการยืนยันคติทัศน์ที่ว่า งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้ปรับตัวเองจากเดิมที่ใช้ฐานคิดเดียวกันกับวิทยาศาสตร์อย่างเข้มข้น มาให้ความสำคัญกับงานวิจัยที่จะเข้าถึงลักษณะเฉพาะอันเป็นลักษณะเด่นของสังคมหรือชุมชนนั้นๆ หรือกล่าวได้ว่าเป็นงานวิจัยเชิงคุณลักษณะมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นทัศนะเดียวกับที่ผู้เขียนยืนยันหรือเห็นพ้องกับนักวิจัยต่างชาติดังกล่าวแล้ว

ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า ในการพัฒนาชุมชนหรือสังคมโดยเฉพาะสังคมที่มีลักษณะเฉพาะหรือมีความหลากหลาย กระบวนการพัฒนากระแสทางเลือกอาจจะได้คำตอบต่อการพัฒนาได้เหมาะสมกว่ากระบวนการอื่น

ปัจจัยมบท : ความทันสมัยในปรากฏการณ์ทางสังคมคือคุณค่าสำคัญของหนังสือ

หนังสือเล่มนี้ไม่ได้นำเสนอทฤษฎีทางสังคมและการพัฒนาเพียงประการเดียวแต่ได้เชื่อมโยงทฤษฎีนั้น ๆ เข้ากับการปฏิบัติอันเป็นการชี้แสดงให้เห็นว่าทฤษฎีหรือมุมมองจะเป็นประโยชน์หรือมีคุณค่าต้องประยุกต์ใช้ได้ โดยเฉพาะใช้ในบริบทไทย

ประการสำคัญที่มีคุณค่าสอดคล้องกับบริบทแห่งยุคคือการร้อยเรียงให้เห็นว่า เมื่อทฤษฎีทางสังคม และทฤษฎีการพัฒนา มาถึงยุคที่ปรับเปลี่ยนยุคกระบวนทัศน์ความเหมาะสมในการหยิบหรือเลือกทฤษฎีมาใช้เป็นฐานการปฏิบัติหรือรองรับการพัฒนาจะต้องพิจารณาพิเคราะห์ให้ถี่ถ้วนถี่ ซึ่งหนังสือเล่มนี้ได้ทำหน้าที่นี้ให้เห็นอันต่างจากหนังสือเชิงทฤษฎีการพัฒนาในเล่มอื่นๆ จึงถือว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่า มีความทันสมัย ที่น่าจะได้ผ่านการพิจารณาพิเคราะห์ โดยเฉพาะผู้เรียนด้านการพัฒนาเรื่องนี้ แต่ผู้รักในการอ่านทุกท่านก็ควรได้ตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสังคมไทยได้ในหนังสือเล่มนี้

อย่างไรก็ตามไม่ควรลืมไปว่า แม้การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมและกระบวนทัศน์ต่างๆ ในด้านการพัฒนาได้อย่างถ่องแท้มากเพียงใดหรือเลือกหยิบทฤษฎีการพัฒนามาใช้กับสังคมได้สอดคล้องต้องกันได้อย่างสมฤทธิ์ผลมากแค่ไหน หากขาด “การพัฒนาคน” ผู้ที่จะไปพัฒนาสังคมโดยเฉพาะการพัฒนาคนให้เห็นเป็นโดยสมบูรณ์พร้อมในมิติของจิตวิญญาณหรือคุณค่า อันนำไปสู่จริยปฏิบัติอันเลิศยิ่งแล้ว ก็คงพบว่าการพัฒนานั้นๆ จะไม่สามารถนำไปสู่ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ได้อย่างแท้จริง